

FAȚA NEVĂZUTĂ A MOSCOVEI

„Căci Moscova nu este un oraș mare obișnuit, cum sunt cu miile; Moscova nu este o grămadă mută de pietre reci, aranjate cu o oarecare simetrie... O, nu! Ea are sufletul ei, viața ei.”

M. I. Lermontov

Am preferat să începem prezentarea unor elemente de cultură și civilizație rusă veche punându-ne în postura călătorilor străini de odinioară. Aceștia au descris cu lux de amănunte ceea ce era deosebit de nou pentru ei: de la amplasarea geografică la mentalitate, de la organizarea politică până la curiozitățile de tot felul, de care nu încetau să se minuneze.

Îi vom însoți deci în periplurile lor, încercând să conturăm, prin intermediul acestora, câte ceva din atmosfera vechii Rusii, oprindu-ne cu precădere asupra elementelor care au o deosebită importanță pentru un om de cultură, pentru un filolog, și nu în primul rând pentru un specialist într-un domeniu de cercetare îngust, bine determinat.

Primirea solilor străini

După obiceiul curții moscovite, chiar de la intrarea pe teritoriul statului Moscovei solii străini erau scutiți de orice cheltuieli de călătorie. Nu numai hrana ambasadei, ci și transportul ei în capitală se realiza pe cheltuiala domnitorului. La o jumătate de milă de Moscova, solii erau anunțați de gonaci

că în locul cutare erau așteptați de marii dregători ai domnitorului și că, aflându-se înaintea „obrazelor” lor, trebuia să coboare de pe cai sau din trăsură. Curtenii care veneau în întâmpinarea solului făceau tot posibilul ca acesta să se descopere primul, ca el să iasă mai întâi din trăsură sau să coboare de pe cal; aceasta însemna a veghea la menținerea cinstei domnitorului. Dacă solul nu știa foarte bine obiceiurile diplomaților moscoviți, nu le acorda prea mare atenție și astfel pierdea foarte mult în ochii lor, fiind desconsiderat. Dar solii străini, care știau ce importanță acordă Moscova unor asemenea formalități, cu deosebire polonezii, adoptau aceeași tactică și, din această cauză, la primirea lor se iscau adesea dispute interminabile, chiar zgomotoase.

În așteptarea solului, cei trimiși să-l întâmpine stăteau la marginea drumului pe un șir lung, iar când ambele părți se întâlneau, unul dintre marii boieri întreba în numele țarului de sănătatea domnitorului din partea căruia venea ambasadorul; un altul aducea la cunoștință că au fost însărcinați să-l conducă pe sol până la apartamentele în care va locui pe toată perioada șederii la Moscova și să se ocupe de toate cele necesare lui. Dacă erau mai mulți soli, cu asemenea cuvinte se adresau fiecăruia dintre ei. Cât timp se desfășura acest schimb de replici, ambele părți stăteau cu capul descoperit, după care își strângeau mâinile și repetau în mod neoficial salutul reciproc. Apoi ambele părți se urcau pe cai sau în trăsură și din nou abilitatea trimișilor moscoviți se concentra asupra preeminenței în fața solilor străini: aceștia trebuia să se acopere primii și să se urce în trăsură. Pentru a-și atinge obiectivul apelau la tot felul de

strategii. Adam Olearius³ povestește că la primirea solului turc, eveniment ce a avut loc în 1634, acestuia i s-a dat un cal năvăvaș, care nu putea fi încălecat prea ușor.

La traversarea râului Moscova, alaiul era întâmpinat de o mare mulțime de oameni care venea acolo din oraș și din împrejurimi. Și aici, ca și în alte orașe mari prin care trecea ambasada, mulțimea era adunată pe traseu din satele învecinate, în haine de sărbătoare, pentru a crea solilor o bună impresie asupra densității populației și a stării ei materiale. În orașe, în acest caz prăvăliile erau închise, iar negustorii și cumpărătorii erau alungați din piață, iar meșteșugarii își încetau activitatea pentru a umple străzile pe care treceau oaspeții.

Europa Apuseană atrăgea în mod deosebit atenția moscoviților și, pentru a satisface această curiozitate, pentru a-i contempla cât mai bine pe oaspeți, se recurgea din nou la tot felul de subterfugii. La intrarea ambasadorului Carlisle în Moscova, în 1664, țarul și țarina, împreună cu copiii, au hotărât să privească în secret alaiul strălucitor, și pentru aceasta s-au așezat undeva, lângă porțile zidului de cărămidă prin care trebuia să treacă ambasada. Pentru că alaiul urma să sosească noaptea, în preajma acestui loc strada era puternic luminată. Chiar în fața porților pristavii au inventat un pretext pentru a ține în loc alaiul cam un sfert de oră, pentru ca țarul și familia lui să aibă timp să-i observe în voie pe străini. În 1675 țarina Natalia Kirillovna l-a rugat pe soțul ei să-i fixeze o audiență solului împărațesc de Bottoni în satul Kolomenskoe,

³ Adam Olearius (1599-1671), matematician, curtean al ducelui de Schleswig-Holstein. A vizitat Moscova în 1633-1634 și 1635-1636.

unde era mai comod să privească ambasada; apropiindu-se de sat, pristavul l-a condus pe sol nu pe drumul drept, ci pe unul ocolit, întârziind sosirea, pentru ca, din grădina palatului, țarina să poată admira cât mai mult această priveliște. În continuarea audienței, stând în pat în camera vecină, ea se uita printr-o crăpătură în ușă la cele ce se petreceau alături; se spune că micul Petru (viitorul împărat Petru I) a dat-o de gol, deschizând ușa din neatenție, înainte ca solul să apuce să iasă din sala de primire.

Atunci când primirea se făcea la Kremlin, recepția se desfășura după un protocol special. Din Piața Roșie în palat duceau trei scări, fiecare având o semnificație deosebită în cadrul ceremoniei primirii solilor: pe scara din mijloc erau introduși în palat solii turci, persani etc., în general păgânii, pe cea din dreapta solii creștini, iar pe cea din stânga solii creștini cărora li se arăta o cinste deosebită. La jumătatea scării solul era întâmpinat de sfetnicii țarului, care-l însoțeau până sus; acolo, predându-l marilor sfetnici, aceștia treceau în suita ce-l urma pe ambasador. La intrarea în sală ambasadorul era întâmpinat de marii boieri, care aveau cinstea de a-l conduce până la țar. Acolo, în sala tronului, după ce se încheiau primele formalități de salut, țarul îl întreba pe sol despre condițiile în care a călătorit, despre primele impresii pe care și le-a format. Urma apoi, pentru mai multe ambasade, ritualul oferirii cadourilor. Solii din Polonia, Lituania, Letonia, Suedia etc. veneau la palat cu unele daruri sau „amintiri”, pe care un diacon din cadrul dumei sau unul dintre pristavi le prezenta țarului. Fiecare dintre membrii ambasadei aducea un dar deosebit și despre fiecare se raporta separat,

se rostea tare și clar numele celui care l-a oferit și felul acestuia. Într-un colț stătea un diacon care nota fiecare dar, precum și numele celui care-l oferise.⁴

Un alt călător celebru, Richard Chancellor⁵, a lăsat un document foarte interesant referitor la moravurile rusești în secolul al XVI-lea: *Carte despre marele și puternicul țar al Rusiei și cneaz al Moscovei, despre posesiunile ei, despre organizarea statului și despre mărfurile din țara lui*. Călătorul englez oferă o completare a ritualului de primire a oaspeților străini, putând astfel să ne facem o impresie destul de clară în legătură cu atenția de care aceștia se bucurau din partea suveranilor moscoviți, care nu pierdeau o astfel de ocazie bună de a-și etala bogățiile. Descrierea de mai jos se referă la perioada guvernării lui Ivan IV cel Groaznic: „Astfel, m-am retras în camera secretarului, unde am rămas două ore. Apoi din nou au venit după mine și m-au dus în alt salon, numit De Aur (Zolotaia). Nu văd totuși motivele pentru care i-au spus așa, căci am văzut multe mai frumoase decât acesta. Deci am intrat în această sală, care nu era prea mare, fiind chiar mai mică decât sălile Înălțimii sale regale engleze. Masa era acoperită cu o față de masă; la un capăt stătea un mareșal ținând un mic sceptru în mână. Pe masă erau vase de aur, iar la celălalt capăt al sălii era un dulap cu veselă. Din această încăpere am intrat în salonul în care se mânca, unde însuși Marele cneaz era îmbrăcat nu în hainele de ceremonie, ci într-un veșmânt argintiu, având coroana pe cap. Stătea într-un fotoliu aflat destul de sus, iar în preajma lui nu stătea nimeni; toți păstrau

⁴ V. O. Kliucevski, *Skazanija inostrancev o moskovskom gosudarstve, Moscova, 1991, pp. 33-44.*

⁵ Marinar englez; a fost în Rusia în 1553-1554.

o oarecare distanță. Mese lungi erau așezate de jur-împrejurul camerei; la mese se aflau toți cei invitați la ospăț de Marele cneaz; toți erau îmbrăcați în alb. Toate locurile pe care erau așezate mesele erau cu două trepte mai înalte decât restul camerei. În mijlocul sălii era masa sau suportul pentru veselă; acesta era plin de cupe de aur, în mijlocul cărora se aflau patru căni, krujki, cum le spune aici. Cred că aveau o înălțime de un metru și jumătate. Lângă această masă stăteau doi curteni cu șervete pe umeri; fiecare ținea în mână o cană de aur, împodobită cu mărgăritare și cu pietre prețioase; acestea erau cănille personale ale țarului, pregătite pentru atunci când va avea nevoie de ele; el golea una dintr-o suflare.

În ceea ce privește mâncarea servită Marelui cneaz, ea nu se aducea după un anume tipic, dar masa era foarte bogată; se servea în vase de aur și nu numai lui, ci și celorlalți, farfuriile erau masive; până și cupele erau tot din aur, și foarte mari. Numărul celor care luau masa acolo în acea zi era de circa două sute și toți mâncau din vase de aur. Curtenii care serveau purtau haine aurii și îl serveau pe țar păstrându-și căciula pe cap. Înainte de a fi aduse mâncările, Marele cneaz trimitea fiecăruia câte un colț de pâine și, mai mult, cel care îl aducea, rostea tare numele celui căruia îi era destinat, spunând: „Ivan Vasilievici, țarul Rusiei și Mare cneaz al Moscovei, îți oferă pâine!” Atunci trebuia ca toți să se ridice și să stea în picioare cât timp se rosteau aceste cuvinte. La sfârșit, el îi dădea pâine mareșalului; acesta o mânca în fața prealuminatului Mare cneaz, făcea o plecăciune și se retrăgea. Abia atunci era adusă mâncarea țarului, carne de lebădă tăiată în bucăți; fiecare lebădă pe o farfurie aparte.

Marele cneaz împărțea fiecare lebădă așa cum făcuse cu pâinea, și cel care o oferea repeta aceleași cuvinte. Așa cum am spus, mâncarea se aduce fără nici un fel de ordine. Apoi Marele cneaz împărțea băuturile cu aceleași cuvinte spuse mai sus. Înainte de masă Marele cneaz și-a schimbat coroana, iar în timpul mesei și-a mai schimbat-o de două ori, așa că l-am văzut purtând trei coroane diferite. Când au fost aduse toate felurile de mâncare, el cu mâna lui dădea mâncare și băutură fiecăruia dintre curtenii prezenți. Scopul era, așa cum am auzit, și ca să-și cunoască fiecare servitor. La încheierea mesei i-a chemat pe curteni unul câte unul, rostindu-le numele, încât este uimitor să-l auzi cum poate să-i știe pe toți, deși are așa de mulți. Astfel, când masa s-a încheiat și m-am retras în camera mea, era ora unu noaptea.“⁶

Sărbători. Obiceiuri

Izvoarele ne furnizează prea puține informații asupra felului de viață și a obiceiurilor din vechea Rusie.

Credințele și practicile păgâne, încă răspândite în secolele al XI-lea – al XIII-lea, sunt din ce în ce mai puțin întâlnite în secolele următoare. Astfel, în anul 1274 încă se mai organizau distracții populare cu caracter sărbătoresc, în paralel cu manifestările religioase. Locuitorii Vladimirului, de exemplu, petreceau împreună cu cei din Novgorod sâmbăta și duminica și, cum spune cronicarul, atunci „se zoreau și nechezau ca niște cai, zbenguindu-se și destrăbălându-se“⁷.

⁶ *Inostrancy o drevnej Moskve. Moskva XV-XVII vekov*, Moscova, 1991, pp. 30-31.

⁷ Vezi D. S. Lihaciov, *Prerenașterea rusă. Cul-*

Tot la Novgorod, la sfârșitul secolului al XIII-lea, încă se mai practica obiceiul păgân de a duce fetele de vârsta măritişului la râu. În prima jumătate a secolului al XIV-lea, la desfacerea butoaielor cu cvas participanții făceau larmă și băteau în butoaie pentru invocarea puterii zeilor păgâni și în special a zeului cvasului. Dar deja în anul 1358 o cronică din Novgorod notează că orășenii „au hotărât în același an să nu mai bată butoaiele”⁸.

Curiozitatea călătorilor străini depășește, de regulă, granițele curții domnești și ale politicii interne sau externe promovate de Marele cneaz. De fapt, tot ce se întâmpla la curte sau în cnezat era cu totul altfel decât se întâmpla în patria oaspetelui sau în altă țară din Europa pe care acesta o vizitase. Astfel, străinii descriu și comentează toate aceste noutăți, oferind un tablou destul de amănunțit al societății rusești din secolele al XV-lea – al XVII-lea.

Giovanni Paolo Compagni⁹, în lucrarea sa *Ambasada moscovită*, face referiri la sistemul cronologic utilizat în Rusia acelor vremuri: „Cronologia la moscoviți se stabilește de la Facerea lumii. Anul în care ne aflăm, de la nașterea lui Hristos 1582, la ei este 7091 de la Facerea lumii. Începutul anului este la ei 1 septembrie. Această zi este petrecută într-o veselie generală și cu tot felul de distracții. În piață se face un podium pe care urcă mitro-

tura Rusiei în vremea lui Rubliov și a lui Epifanie Preaînțeleptul (sfârșitul sec. al XIV-lea – începutul sec. al XV-lea), București, Editura Meridiane, 1975, p. 210.

⁸ *Ibidem*, p. 211.

⁹ Iezuit, diplomat, membru al misiunii papale a lui Antonio Possevino; a sosit la Moscova în 1581 pentru încheierea păcii dintre Rusia și Polonia.

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE.....	7
RUȘII. CINE SUNT EI SAU CUM I-AU VĂZUT CĂLĂTORII STRĂINI.....	11
FAȚA NEVĂZUTĂ A MOSCOVEI.....	13
Primirea solilor străini.....	13
Sărbători. Obiceiuri.....	19
Nunțile.....	23
Moscova. Viața orașului.....	27
Reședințele private. Interiorul.....	37
Vestimentația.....	44
Bibliografie.....	53
PERSPECTIVA ISTORICĂ.....	55
SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA ISTORIEI RUSIEI DE LA ORIGINI PÂNĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA.....	57
Rusia Kieveană.....	58
Cnezatul Vladimir-Suzdal.....	66
Luptele cu poloveții.....	67
Lupta cu cuceritorii mongoli.....	68
Dinastia Romanovilor.....	87
Bibliografie.....	106
PERSPECTIVA CULTURALĂ.....	109
MITOLOGIA RUSĂ.....	111
Bibliografie.....	125
CREȘTINAREA RUSIEI.....	127
SCHISMA (RASKOL).....	133
APARIȚIA SCRIERII.....	145

APARIȚIA TIPARULUI.....	151
Bibliografie.....	154
ARHITECTURA.....	155
Semnificația și alcătuirea bisericii.....	155
Arhitectura sacră.....	161
ARHITECTURA CIVILĂ.....	179
PICTURA.....	197
ARTA ICOANELI.....	197
Principii ale compoziției icoanelor.....	206
Pictorii de icoane.....	208
PICTURA SECOLULUI AL XVIII-LEA.....	217
Bibliografie.....	225
ARTA DECORATIVĂ APLICATĂ.....	229
Miniaturi lăcuite.....	230
Jucării din lemn.....	236
Jucării din lut.....	238
Ceramica.....	239
Tehnica emailului.....	240
Bibliografie.....	242
CEAIUL LA RUȘI.....	243
Samovarele.....	247
Bibliografie.....	250
Principalele evenimente dintre secolele al IX-lea și al XVIII-lea.....	251
Principalele date din istoria Moscovei.....	265
CUPRINS.....	272